

7 U D Q V R U P D W L R Q H U i vikingatidens djuornamentik

Michael Neiß

,nstitutionen för arkeologi och antikens kultur, Uppsala universitet

Vikingatida bilder uppträder sällan som självständiga monument. Istället överlevde de oftast som djuornamentik på bruksföremål. Gjutarens roll erbjuder i detta sammanhang värdefulla ledtrådar, inte bara för produktionsförutsättningarna utan också i fråga om meningen bakom djuornamentiken. Fungerade några bilder rentav som piktogram i vikingatidens muntliga minneskultur, eller handlar det om rena nonsensmotiv?

Manshuvud

Gripdjur

Rovdjur

huvud	=	
kroppsöppning	=	
ögon	=	
kropp	=	
armar	=	
ben	=	

Det är en allmänt vedertagen uppfattning att djuornamentikens produktion före vikingatiden kontrollerades av överklassen. Men under vikingatiden överflyglas stormannagården av nya centra för produktion och distribution. Samtidigt som Birka och andra handelsplatser blommar upp, frigör sig också gjutarena alltmer från stormannaklassen – djuornamentiken "demokratiseras" genom massproduktion. Som ett led i utvecklingen ökar också kvalitetsklyftan. Samtidigt tyder uppskattningar av befolkningsunderlaget på att vikingatidens föremålskonsumtion är begränsad. För gjutaren kan det alltså vara en överlevnadsfråga att erbjuda en bred produktportfölj. I vissa verkstäder lösas ekvationen genom diversifiering. Detta innebär exklusiva uppdragsverk från överklassen, samtidigt som man förhandsproducerar massprodukter åt bredare folklager. Av denna anledning erbjuder en kontextstudie värdefull information för vår förståelse av vikingatidens djuornamentik. Stod överklassföremålen förebild för massprodukterna? Var det kanske tvärtom, eller får vi räkna med alternativa scenarier?

Ett lämpligt studieobjekt är de s.k. barockspännena från mellersta vikingatiden. Typen är av särskilt intresse. Den inkluderar nämligen inte bara praktfulla silverspännena (Fig. 1 – 2), utan också massproducerade motsvarigheter av brons (Fig. 3). Men innan vi kan kartlägga den sociala dynamiken bakom motivöverföringen, gäller det att återberöra resterande spännena till deras ursprungliga socialkontext. För detta rangordnas spännena efter väletablerade kvalitetsaspekter såsom affektionsvärde, bruksvärde, hantverksinsats och materialvärde. Därutöver introducerar jag en ny kvalitetsaspekt i analysen: Spännets ikonografiska relevans. Med detta menas antalet motiv på ett och samma föremål. Hos praktfulla barockspännena försöker sig gjutaren nämligen på konststycket alla fylla det lilla utrymmet med extra många motiv. Detta åstadkommer man genom att länka ihop olika motiv till s.k. fixeringsbilder.

Fig. 1. Runt silverspänne av barock typ från Jämsjö i Gärdslösa /Öland, med fixeringsbilder.

Med fixeringsbild avses en dubbeltydig bild som innehåller en eller fler motiv (Fig. 1).

Överklassens djuornamentik uppvisar paralleller till diktkonsten på många olika plan: I likhet med hovskalden söker sig varje silvergjutare till en beskyddare för att kunna skapa mästarverk. Vidare utmärker sig en sann virtuos genom förmågan att väva in ett otal motiv (=skaldemetaforer /fixeringsbilder) i en snäv ram (=versmått /föremålsstrukturen) utan att spränga den. I likhet med skalden förstår sig också silvergjutaren på konsten att låna motiv från olika håll för att sammanföra dessa till en ny komposition. I likhet med skaldepubliken måste också betraktaren av djuornamentik träna sina sinnen för att lösa bildgåtan. Den intellektuella utmaningen är att stegvis härleda figurer på en stigande abstraktionsnivå.

Sammanfattningsvis är det lockande att associera överklassspännenas motivspråk med skaldekonstens språkbilder. Samtidigt är det fortfarande inte klart om motiven verkligen emanerar ur en överklasskontext. Det är alltså fullt tänkbart att min typologiska studie visar att silverspännenas design i själva verket kopierades från massproducerade bronsspännena – avsedda för en vikingatida medelklass med helt annorlunda krav på bildbudskapet.

Kontakt: michaelneiss@hotmail.com
Hemsida: http://michaelneiss.hardell.net

Fig. 2. Runt silverspänne av barock typ från Väsby i Skå /Uppland.

Fig. 3. Likarmat bronsspänne av barock typ från Birka in Adelsö /Uppland, grav 973.